

Lödöserunor om kärlek och vänskap

Av Elisabeth Svärdström

När markexploateringen i Gamla Lödöse i början av 1960-talet nödvändiggjorde systematiska, arkeologiska grävningar i den forna stadens centrala delar, gavs svensk runologisk forskning en ny och oväntad inriktning allteftersom runfynden i rask takt kom i dagen. Här gällde det inte monumental minnesinskrifter utan vardagskrift på vardagsting med en variation i föremålsart och texter som saknar motsvarighet t.o.m. i våra runrikaste landskap, Gotland undantaget.

Före 1961 fanns fyra runinskrifter registrerade från Lödöse, med ett undantag ristade i relativt beständigt material som täljsten och tegel. Idag är antalet 35, och nyförvärven återfinns på bruksföremål av trä, ben och bly. Det är kvantitativt och kvalitativt ett för vårt lands vidkommande helt unikt tillflöde av sådana medeltidstexter. Markförhållandena har visserligen i Lödöse varit ovanligt gynnsamma för en naturlig konservering av de ömtåliga föremålen, läget vid älvstranden, medeltidslagren i stort orörda. Men också grävningens goda observans har utan tvivel räddat åtskilligt av det spröda textmaterialet på oansenliga trä- och benstycken.

1960-talets nyfynd, jämte de tidigare registrerade, har jag vetenskapligt behandlat i »Västergötlands runinskrifter» h. 5 (1970). Den senare accessionen finns årsvis redovisad i denna tidskrift under rubriken »Runfynd» eller i särartiklar. Mångsidigheten i materialet vidgas oupphörligt. Två nyligen funna inskrifter är exempel på detta.

Inom Kroken 14:2, på nuvarande Lödöse torgs västsida, Ö om Hospitalsgatans

södra del påträffades sommaren 1973 vid arkeologisk grävning för byggnadsschaktning sammanlagt tre träföremål med runinskrifter, av vilka två här är aktuella. Det ena är ett snidat redskap, det andra en fragmentarisk, planskuren sticka. De två föremålen låg med ett inbördes avstånd av 4 m i borgarbebyggelse, på en nivå förmodligen »inte yngre än 1100-talets slut» enligt grävningsexpertisen (Rune Ekre), redskapet i en gränd, stickan inom en byggnad.

1. Spatelformat redskap av enträ med rundat rektangulär genomskärning (Stat. Hist. Mus. inv. nr 27.600: 73: GI 1961). Fig. 1. Längd 20, bredd 2,5–3,3, tjocklek 0,6–1,4 cm. Ena ändan har fungerat som grepp med hål för en snodd e.d. Greppet är utformat som ett djurhuvud med öron, öppen käft med två stora huggtänder, hals- och bålparti till en sammanlagd längd av 8 cm. Den återstående delen, 12 cm lång, har formen av ett jämbrett, i ändan och åt sidorna obetydligt uttunnat blad med rundad avslutning. Inga nämnvärda spår av nötning eller av handfett i greppet har kunnat iakttagas.

Ena bredsidan är täckt av en runinskrift (A), 16 cm lång med 2,5 cm höga tecken. Den andra bredsidan har i längdriktningen ett 12,5 cm långt sicksackband i uddsnitt. Utgående från detta band finns ansatser till ett par tvärgående uddsnittsband som aldrig fullföljts. Vid bladets ända finns två bågformiga skårar. Mellan sicksackbandet och ena smalsidan står sex tunt ristade runtecken (B).

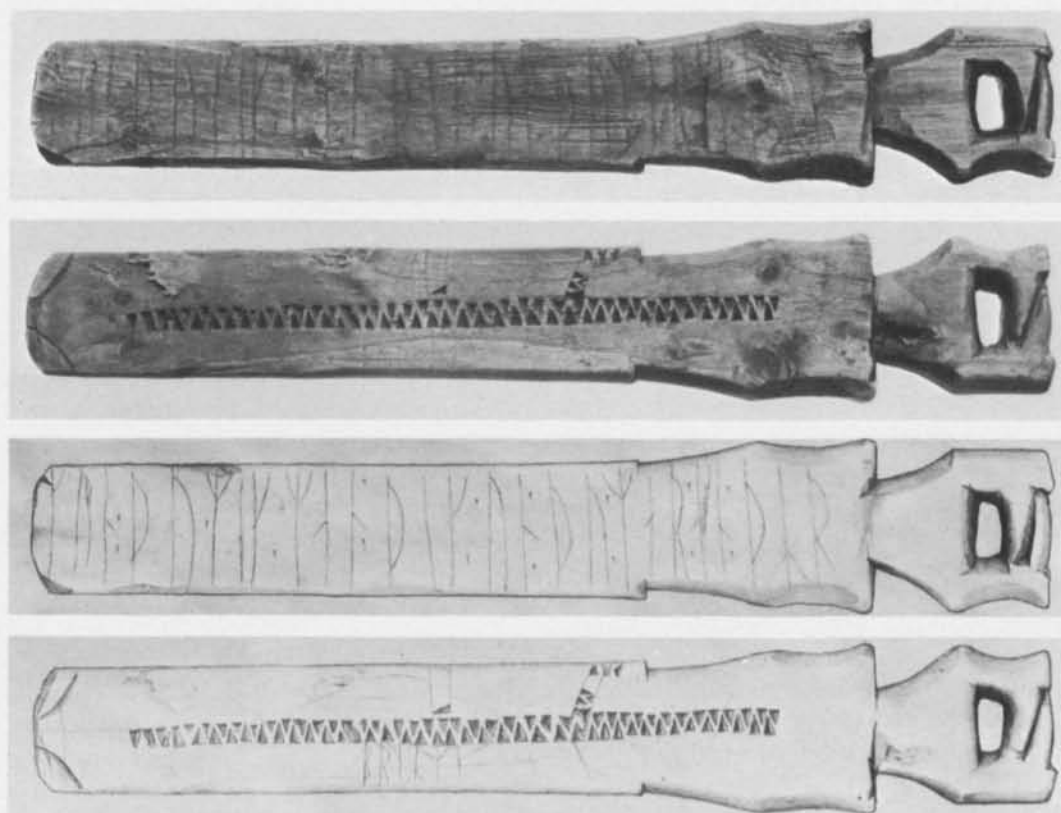


Fig. 1. Redskap med runinskrift funnet i Lödöse, St: Peders sn, Västergötland. Före konservering. Foto N. Lagergren (ATA), teckning Ylva Magnusson (Lödöse museum). – Implement with runic inscription found at Lödöse, St. Peder parish, Västergötland. Before conservation.

Inskrifter:

A: **mun : þu · mik : man : þik :**

un : þu : mēr : an : þar

15 20 25

»Tänk du på mig, jag tänker på dig.
Älska du mig, jag älskar dig.»

B: **brmāmk**

Inskriften A börjar och slutar utan skiljetecken. Sådana finns eljest mellan varje ord i form av två punkter, efter 5 u dock endast en punkt placerad mitt i raden. Runorna är välskurna och tydliga. Samtliga a- och n-runor har ensidiga bistavar. Spår av vänstra bistaven i l m är bevarat i kan-

ten av ett litet kilformigt bortfall. Övre delen av 2 u har dragits två gånger; ett litet grunt, snett jack mitt i runan är av samma slag som andra dylika, bevisligen oavsiktligt tillkomna, runan är alltså icke stungen. I r. 20 finns tvärs över huvudstavens mitt ett litet ristat snedstreck, väl kort för att vara en æ-bistav, sannolikt en stinging för e. Mittpartiet i 22 a är lätt skadat, men en grund bistav kan fortfarande urskiljas. 25 r är säker.

Inskriften B är grundare och mindre omsorgsfullt skuren än huvudinskriften, väl beroende på det smala höjdutrymmet (8 mm). De sex runorna förefaller mig fullt säkra, även om bistaven i k-runan är ovanligt lång och ansatt med vid vinkel. Intet skiljetecken förekommer. Inskriften har inte haft någon fortsättning.

Huvudinskriften (A) är fullständig och bereder inga svårigheter att tolka. Verbet i första meningen är *muna* 'ha i tan-

karna, minnas' i imp. 2 sg. respektive pres. ind. 1 sg., i den andra *unna* 'älska' i samma böjningsformer. Subjektet är inneslutet i **man**, **an**. Ortografin i pronomenas dativformer överraskar, i motsats till fallet i **mer** står i **þær r** för *e*. Växlingen kan inte vara ljudbetingad. Sannolikt står emellertid **r** för *e* även i inskriften B. Detta bruk av **r**-runan är belagt på några resta stenar från 1000-talet (Västergötlands runinskrifter 33, 100, 101, 103, 104, 105, 112, 113) från företrädesvis Åse härad 4 mil NÖ om Lödöse, samt på ett par danska (Danmarks Runeinskrifter 55, 127, 363). Denna reminiscens från 1000-talet är intressant, allra helst som, enligt vad Rune Ekre muntligt meddelat mig, liknande återspeglings av vikingatiden förekommer i det rent arkeologiska fyndmaterialet från samma område i centrum av Lödöse och därmed antyder en högre ålder hos den medeltida staden, än man tidigare vågat med säkerhet hävda. Det inger förhoppningar om att man just här i Lödöse framdeles skall kunna finna ännu äldre, dvs. vikingatida, runinskrifter på trä. Varje sådant fynd vore i sig en sensation.

Senare delen av A återfinns i en runinskrift från Bryggen i Bergen, publicerad av Aslak Liestøl i uppsatsen »Runer frå Bryggen» (Viking 27, 1964), s. 22: **un þu mæR ank þær gunnildr kys mik kan ek þik**, i Liestøls översättning: »Elsk du meg, eg elsker deg. Gunnhild. Kyss meg, eg kjenner deg godt.» Inga uppgifter om föremålets art och ålder.

Det är tydligt att här föreligger en ryt-misk ramsa, mera allmänt brukad än vad de båda inskrifterna var för sig antyder. Lödöseinskriften är fullständigare och förefaller att vara en ursprungligare version med den ljudmässiga parallellismen i verbformerna, subjektet inneslutet (**man**, **an**), allitterationen, inrimmen. De många ålderdomliga dragen talar för betydligt äldre datum än vad de medeltida innebär.

Inskriften B är svårare att tolka. Den har redan grafiskt en annan karaktär än A, mindre omsorgsfull, mera impulsivt till-

kommen. Snarast väntar man sig här ett namn, en signatur, en ägarmärkning eller möjligen en uppgift om föremålets art. Något till runföljden passande namn eller uttryck står dock inte utan vidare till buds. Frånvaron av vokaltecken innebär, att ett eller flera sådana under alla förhållanden utelämnats och måste suppleras, även om runan **r** (4) skulle stå för *e* i likhet med 25 **r** i inskriften A. Med ett par små iningrepp i texten, inskott av **a** mellan **b** och **r**, **i** mellan **m** och **k**, skulle runföljden kunna utläsas **b[a]rmm m[i]k** »må du (el. hon) förbarma dig (sig) över mig», detta dock endast ett med stor tvekan framfört uppslag.

Oberoende av den sistnämnda inskriften visar texten, att föremålet är en trevare eller »känning» från en ung man till hans utvalda. Huvudinskriften styrker grafiskt och språkligt den bebyggelsearkeologiska dateringen av föremålet till 1100-talet. Dessvärre är föremålet ännu icke artbestämt. Att det har tillhört en kvinnas personliga utrustning är ställt utom tvivel. Man kommer i första hand att tänka på textilredskap. Väckniv har diskuterats. Föremålet ligger bra i en kvinnohand, men tjockleken med den mycket ringa uttunnningen åt kanterna och spetsen samt den sistnämndas breda, mindre ändamålsenliga utformning är i det sammanhanget besvärande.

2. Planskuren trästicka av bok (SHM inv. nr 27.600: 73: GI 3035). Fig. 2. Avbruten i båda ändarna. Längd 16,9, bredd 2,6, tjocklek 0,6 cm. Utefter ena långsidan en lätt skada genom en tunn, recent avspjälkning. Ena breddsidans hela utrymme upptas av inskurna runor (1–24), två tredjedelar av den andras (r. 25–39). Runföljderna har stickans kanter som övre och nedre begränsningslinje. Föremålet är uttunnat åt båda sidorna, mest till vänster. Av smalsidornas profiler att döma har »runkavlen» sannolikt varit obetydligt längre. Ett stycke på drygt en centimeter kan beräknas ha gått förlorat till vänster, ett par, tre till höger.

Inskrift:

uær pu · uin min · arnfintir · læk -...

-lækþit · hua · kenke

25 30 35

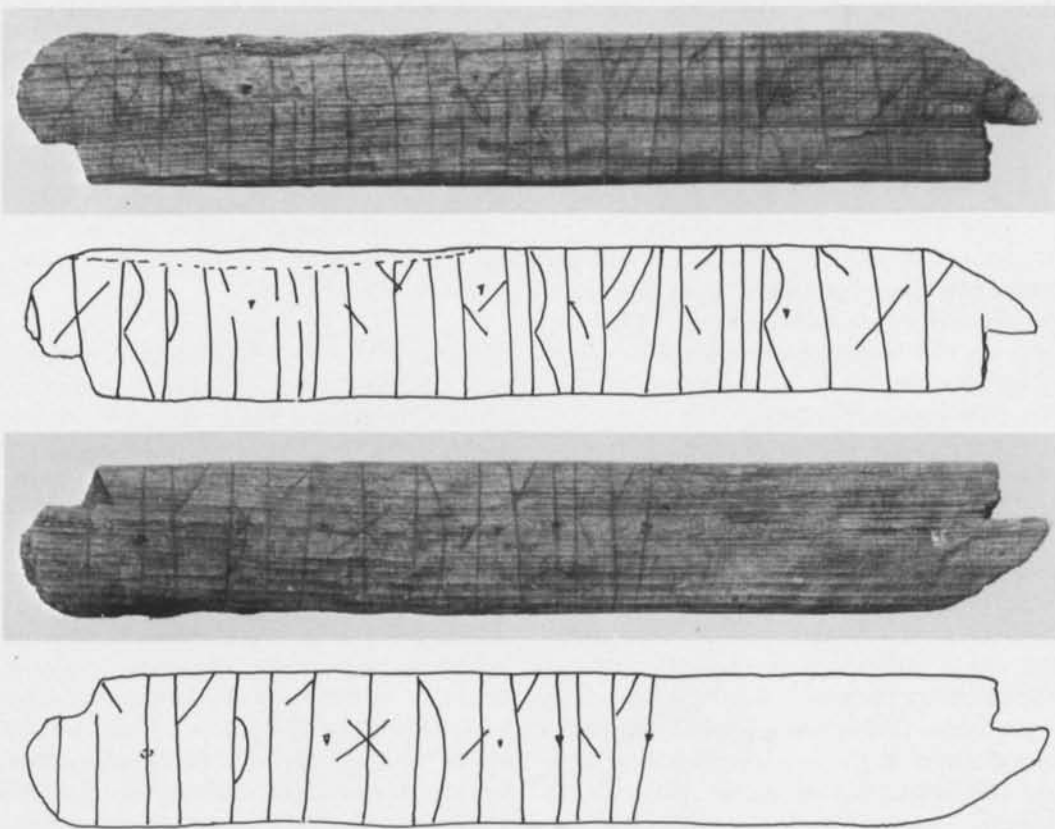
»Var du min vän, Arnfinn ... ginge.»

Runorna 1–11 har förlorat sina toppar genom avspjälkningen, som dock inte äventyrar läsningen. Av 1 **u** återstår endast bistavens mittparti, runan är säker. Nedersta delen av huvudstaven i 2 **æ** är borta i brottet. Efter 5 **u** finns ett litet triangelskuret skiljetecken mitt i raden, likaså efter 11 **n**, 20 **r**, 31 **t** och 34 **a**; skiljetecken förekommer inte efter 3 **r** och 8 **n**, inte heller någonstans i runföljden 25–31, avståndet mellan 28 **k** 29 **þ** dock nå-

got större än mellan övriga runor. I 9 **m** möts bistavarna strax t.h. om huvudstaven. Bistaven i 12 **a** är förhållandevis högt placerad. 23 **k** är säker (ej **f**). Efter sistnämnda runa löper i själva brottkanten en ristad linje, nedre hälften av en huvudstav utan spår av bistav. Före 26 **l**, den andra runsidans första säkra tecken, finns svaga spår av en huvudstav men inte av någon bistav. 26 **l** är skadad i toppen genom ett bortfall mellan huvudstav och bistav, runan är säker. Mitt på huvudstaven i r. 27 är en tämligen stor, diffus fördjupning som ger intryck av att vara en utvitrerad **e**-punkt; runan är **e** eller **i**. 36 **e** och 39 **e** är tydligt stungna, däremot inte **k**-runorna (23, 28, 35, 38), ej heller 18 **t**. Efter r. 39 finns ingen ristning och har inte funnits.

En visserligen mindre, men viktig del av inskriften har tyvärr gått förlorad. Texten inleds med en uppmaning. R. 1–3 är nämligen imp. 2 sg. av *væra*, *vara* 'vara'.

Fig. 2. Runkavle från Lödöse, S:t Peders sn, Västergötland. Före konservering. Foto N. Lagergren, teckning förf. (ATA). – Runic wand from Lödöse, St. Peder parish, Västergötland. Before conservation.



Början är alltså bevarad och avslöjar, att innehållet är ett personligt meddelande, ett litet runbrev från en person till en annan. Vem personnamnet **arnfintir** *Arnfinnr* med sin nom. form avser, läsaren (=pu) eller någon annan, är på grund av det förlorade textpartiet ovisst. Syftar det på mottagaren, har den efterföljande runföljden 21–24 rimligen inlett en ny imperativsats, t.ex. »lägg . . .». I det senare alternativet torde namnet som subjekt ha inlett en sats, vars fortsättning på grund av bortfallet till största delen inte låter sig tolka. Runföljden 35–39 **kenke** förefaller dock att vara ett fsv. *genge* pret. konj. 3 sg. av *ganga* 'gå', dvs. »ginge», r. 32–34 ett pronomen, fsv. *hva(r)* nom. sg. m. 'vem' med interrogativ eller indefinit betydelse ('vem än'). Det mellanliggande avsnittet är ofullständigt och förblir dunkelt. Både r. 21–24 och r. 25–31 ingår i stympade runföljder. Den sistnämnda innehåller sannolikt mer än ett ord. Möjligen – men det är ytterst ovisst – skulle avståndet mellan 28 **k** och 29 **p**, som är obetydligt större än mellan övriga angränsande runor, kunna markera ordskillnad, varvid r. 29–31 **bit** formellt kunde vara poss. pron. 2 sg. n. nom. eller

ack. *bit* 'ditt' eller möjligen adv. *bit* 'dit', men ingendera underlättar en tolkning av det osäkra textpartiet i och på ömse sidor om lakunen. Vi får nöja oss med att avslutningen möjligen kan uppfattas som en bisats, »vem som (än) ginge», medan huvudsatsens innehåll och Arnfinns agerande är helt förborgat.

Namnet Arnfinn är tidigare icke runbelagt i Sverige, däremot på Vestlandet i Norge (Norges innskrifter med de yngre runer 330, 391). Det är dock inte direkt ovanligt i medeltida svenska källor, i synnerhet västsvenska. Sin största frekvens har det på fornvästnordiskt område. I Danmark är det mycket sällsynt.

Båda dessa Lödösetexter från 1100-talet, vilkas grafiska karaktär är sinsemellan mycket lika, vittnar språkligt om grannskapet till Norge. I det sammanhanget må också framhållas hur välkommet och värdefullt det är, att en kategori runinskrifter som hittills varit så gott som okänd i svenskt material men inte ovanlig i det norska, runbrevet, om än i anspråkslösaste form nu blivit representerad även i vårt land.

Lödöse Runes about Love and Friendship

From Lödöse, situated about 40 kilometres north-east of Gothenburg and the medieval forerunner of that town, we know 35 runic inscriptions, most of them found at systematic, archaeological excavations in the 1960's and 70's. All the inscriptions are medieval and carved primarily on profane articles for everyday use made of wood, bone and lead. The texts are usually short, written in Swedish or, in a few cases, Latin; the contents vary from biblical quotations to markings of ownership.

The two inscriptions dealt with here, carved on objects found in 1973 on 12th century level in the centre of Lödöse, represent a category of runic inscriptions,

runic letters, hitherto unknown in Sweden but fairly common in Norway.

Fig. 1 shows a wooden object—the nature of which has not yet been defined, textile (?) implement—which, judging by the inscription, has been a gift from a young man to his girl. The text will be found in bold type and transliterated on p. 36. In translation it runs: "Think of me, I am thinking of you. Love me, I love you." Part of the last sentence is found, word by word, in a Norwegian runic inscription from Bryggen in Bergen (Aslak Liestøl, "Runer fra Bryggen", Viking 27, 1964, p. 22). The Lödöse inscription is more complete and seems to be a more original

version of a rhythmic string of words, apparently in common use.

Fig. 2 is a plane wooden stick, unfortunately so fragmentary as to make a complete interpretation of the inscription impossible. It will be found on p. 38 and

starts with the appeal: "Be my friend, Arnfinn" and probably ends with a subordinate clause, "whoever might go". Since the text has disappeared, the middle part is obscure.